

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти

Кафедра практичної психології

Бакалаврська робота
ЗВ'ЯЗОК АГРЕСИВНОСТІ ТА СОЦІОМЕТРИЧНОГО
СТАТУСУ ПІДЛІТКІВ

Спеціальність 053 Практична психологія

Виконав:

Студент групи: ППб-1-21-4.0д

СОКОЛЕНКО АНАТОЛІЙ

Науковий керівник:

викладач кафедри практичної психології

ЖДАНОВА Л.Г.

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АГРЕСИВНОСТІ ТА СОЦІОМЕТРИЧНОГО СТАТУСУ ПІДЛІТКІВ.....	6
1.1 Основні теоретичні підходи до трактування поняття агресивності...	6
1.2 Психологічні особливості агресивності в підлітковому віці....	13
1.3 Поняття соціометричного статусу в психологічних дослідженнях та його зв'язок з агресивністю в підлітковому віці.....	16
Висновки до розділу 1.....	19
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	21
2.1 Методологія та організація дослідження.....	21
2.2 Аналіз та інтерпретація результатів.....	22
Висновки до розділу 2.....	38
ВИСНОВКИ.....	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	42
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах сьогодення, коли в суспільстві зростає рівень напруженості, конфліктності та інформаційного впливу, проблема агресивної поведінки підлітків набуває все більшої значущості. Агресія виявляється у багатьох сферах міжособистісного спілкування та чинить безпосередній вплив на емоційний стан учасників взаємодії, психологічний клімат у класі й ефективність процесу соціалізації.

Агресивність як стан дуже розповсюджена. Вона зустрічається у великій кількості ситуацій, і хоча існують умови при яких агресія чинить позитивний вплив, в більшості випадків наслідки прояву і сприйняття агресивності є негативними.

Основними причинами прояву агресивності підлітками є стрес, травматизація, використання її як захисної реакції, психофізіологічні зміни в період статевого дозрівання, потреба в самоствердженні та визнанні, несприятливе соціальне середовище тощо.

Соціокультурний, економічний та політичний стан країни та світу є безпосереднім модифікатором проблем та явищ зазначених вище. Ми наразі знаходимося в стані постійного стресу та тривоги. Війна, та інші проблеми які вона спровокувала: постійний стрес, внутрішня міграція людей, втрати близьких та рідних, економічна нестабільність – все це тільки збільшує вірогідність та амплітуду прояву агресії при будь якій взаємодії між людьми. Це робить питання дослідження агресії – не просто актуальним, а безпосередньо потребою, від якої залежить стабільність суспільства.

Підлітковий вік є кризовим, він характерний різними новими викликами та конфліктами. Варто зазначити, що цей віковий період також виступає своєрідним модифікатором. В один з найскладніших вікових періодів, будь яка проблема може мати сильніший вплив та наслідки. Дослідження стану

підвищеної конфліктності та деструктивності під час складного життєвого періоду, який також характеризується нестабільністю, є дуже актуальним.

Як було зазначено, підлітковий вік призводить до змін в багатьох сферах життя, одна з них – соціальна. Зазвичай соціальний статус підлітка є складним, можна сказати що він зависає в своєрідному «лімбо». Мається на увазі, що в плані обов’язків та очікувань підліток опиняється значно ближче, а подекуди і повністю, в діапазоні як в дорослих, але в плані прав та можливостей лишається на рівні дитини. Це призводить до конфліктів та не розуміння зі старшим поколінням. Таким чином єдина підходяща група, яка лишається для спілкування – це однолітки. Якщо врахувати, що соціальна нестабільність не єдина нестабільність в цьому віковому періоді, можна легко побачити що вплив взаємодії з однолітками та залежність від цієї взаємодії – величезні. Отже, можливість знайти кореляцію між явищем агресивності та соціометричним статусом, дозволить легше знаходити потенційні причини та шляхи профілактики надмірної агресивності, полегшуючи життя підлітків та взаємодію з оточенням.

Підсумовуючи, дослідження агресивності завжди буде актуальним, бо цей стан присутній в нас як виду дуже давно і має еволюційне підґрунтя, і так само продовжить існувати вже з новими причинами та проявами, в наслідок еволюції нашої психіки.

Об’єкт дослідження - агресивність підлітків.

Предмет дослідження - зв’язок агресивності та соціометричного статусу в підлітковому віці.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити зв’язок агресивності з соціометричним статусом у підлітків.

Для досягнення поставленої мети були виокремлені наступні **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати основні теоретичні підходи до визначення поняття агресивності.

2. Дослідити зв'язок агресивності із соціометричним статусом

Методи наукового дослідження:

1. Теоретичні: аналіз, синтез інформації

2. Емпіричні: психодіагностичні методики, методи математичної статистики

База дослідження. Вибірка, рік респондентів, школа.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи ...сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АГРЕСИВНОСТІ ТА СОЦІОМЕТРИЧНОГО СТАТУСУ ПІДЛІТКІВ

1.1 Основні теоретичні підходи до трактування поняття агресивності

Спираючись на обширний матеріал наявний у науковій літературі стосовно тематики агресії та агресивності, стає все більш зрозумілою актуальність дослідження та класифікації цього явища. В науковому середовищі наразі немає одного узгодженого підходу до опису та класифікації поняття агресивності, можна виділити такі основні підходи: етологічний, соціологічний, діяльнісний, мотиваційний, поведінковий, аксіологічний, особистісний.

Перший підхід до опису агресивності – етологічний. Відомими представниками цього підходу є З. Фрейд, А. Фрейд, К. Лоренц. Підхід заснований на інстинктивних та прихованих основах людської поведінки.

Відповідно до теорії З.Фрейда, агресивність - це вроджений і необхідний прояв інстинкту смерті у людини, що проявляється в руйнуванні особистості чи агресії, яка виплескується на оточуючих. Спрямованість інстинкту є проти самого себе, тож проявляється у вигляді або саморуйнування або руйнування іншого індивіда. На думку науковця, агресивність є не реакцією на подразнення, а імпульсом рухливим і постійно присутнім, джерелом якого є сама природа людини. На думку дослідника існують механізми які спрямовані на збереження «Я» від руйнівної дії інстинкту смерті, за допомогою спрямування негативної енергії назовні, в сторону інших людей. Таким чином причина агресивного ставлення до інших, лежить в самому руйнівному початку людини.

Розвиваючи погляди З.Фрейда, А.Фрейд розглядає прямий взаємозв'язок агресивності з сексуальністю. На її думку, агресивність - це вроджений інстинкт, нерозривно пов'язаний із сексуальністю. Це явище є

цілком нормальним та обов'язково присутнім у психічному житті людини, і навіть не маючи прямих зовнішніх проявів, може чинити вплив на людину керуючись не свідомим.

Дуже схожим є пояснення К. Лоренца. На його думку, агресія є вродженою властивістю, яка обумовлена інстинктом виживання та з'явилася в наслідок еволюції. К. Лоренц писав: «Агресія, прояв якої часто ототожнюється із проявом «інстинкту смерті», – це такий же інстинкт, як і всі інші, і в природних умовах також, як і вони, служить збереженню життя й виду. У людини, що власною працею занадто швидко змінила умови свого життя, агресивний інстинкт часто призводить до згубних наслідків, але аналогічно хоча не настільки драматично справа і з іншими інстинктами». [2, с. 56]. Науковець виділяв деякі особливості явища агресивності. Одне з них, це відмінність рівня агресивності в різних людських популяціях, він обумовлював це різними умовами природного добору, як приклад науковець приводив плем'я індіанців Юта. Ще однією особливістю на яку вказував психолог є те, що люди успадкували агресивність від приматів. Через те, що наші нащадки-примати були травоядними, в них був відсутній «інстинкт вбивці», на його місці з'явився механізм агресії. В свою чергу «інстинкт вбивці» присутній в хижаків для збереження виду, він гальмує внутрішньовидову агресію, оскільки якби даний інстинкт був би спрямований і на собі подібних, то це призвело б до самознищення виду.

Загалом дослідник вважав що агресивна енергія генерується постійно та в стабільному темпі, що в свою чергу призводить до її накопичення та далі вивільняється через агресивні дії. Інтенсивність та частота прояву агресії залежить саме від акумуляції відповідної енергії та від наявності і сили додаткових стимулів. Також легкість вивільнення агресивної енергії напряду залежить від її накопиченої кількості, таким чином чим більше енергії закумуляовано, тим слабший стимул потрібен для її вивільнення.

Розглянемо другий підхід – соціологічний. Представниками підходу є А. Бандура, Г. Андреева. В цьому підході агресивність розглядається з позиції процесу соціалізації та впливу моделей поведінки оточуючих.

А. Бандура є представником теорії соціального навчання, згідно цієї теорії прояви агресивності з'являються у людини в результаті навчання, виховання, наслідування, оскільки суб'єкт у повсякденному житті знаходиться під впливом різних моделей агресивної поведінки в сім'ї, субкультурі, засобах масової інформації. Агресивність формується через спостереження та наслідування соціальної поведінки інших, під час соціалізації і спостереження за типовою поведінкою людей у групі. Дослідником виділяються три основних особливості, на які варто звернути увагу під час дослідження агресивності: спосіб засвоєння подібних дій; фактори, які провокують їх прояв; умови, під час яких вони закріплюються.

На думку Г. Андреева і відповідно до теорії соціального впливу, агресія існує в якості ярлика, яким позначається будь-яка взаємодія, де основним способом соціального впливу є примусова сила. Таким чином агресивність отожднюється із примусовою силою, яка виходить за рамки соціальних норм. Науковець розглядає агресію як суму особистих елементів сприйняття спостерігача, які залежать від моральної позиції та особистісних переконань, соціальних норм. В даній теорії науковець розглядає агресію не з ракурсу її глибинного походження чи причин, а з позиції соціального явища, яке треба розглядати в контексті власне соціальної ситуації та взаємодії.

Розглянемо третій підхід – діяльнісний. Представниками підходу є А. Берковиц, А. Реан. Агресивність розглядається з боку діяльнісних параметрів особистості, як готовність до агресивних, ворожих дій.

На думку А. Берковиц, агресивність це- «відносно стабільна готовність до агресивних дій у найрізноманітніших ситуаціях» або «схильність до агресивної поведінки». Вчений вважає, що агресивність з'являється як реакція на стимул під час стану фрустрації, даний стимул не здатен призвести до вирішення ситуації, але здатен спровокувати агресивні реакції. Надалі

повторювальні стимули призводять до закріплення за ними агресивної реакції, на думку вченого процес дуже схожий на формування умовних рефлексів. Через це в спровокованих чи фрустрованих індивідів часто повторювальні стимули, за якими була закріплення агресивна реакція, можуть провокувати не просто агресивну реакцію, а схилити до більш протяжної агресивної поведінки. На думку науковця, люди з хронічними хворобами та фізичними вадами більш схильні до фрустрації, через страждання та дискомфорт, що в свою чергу спонукає до частіших проявів агресії. У випадку соціальної взаємодії спад агресивності може статися лише заподіянням шкоди фрустратору, таким чином відбувається послідовність дій, яка є реакцією на підбурювання до агресії.

А. Реан пояснює агресивність як готовність вчинити агресивні дії стосовно іншої особи, також агресивність впливає на сприйняття та інтерпретацію дій іншої особи, як агресивних. Науковець пропонує приймати агресивність як особистісну рису. Ця риса є подібна до таких як: недоброзичливість, ворожість, образливість. Психолог виокремлює такі види агресивності: агресивне сприйняття, агресивну інтерпретацію як стійку особистісну особливість світосприйняття та світорозуміння.

Розглянемо четвертий підхід до трактування поняття агресивності – поведінковий. Представники підходу - Т. Румянцева, Р. Трамбле. В цьому підході акцент робиться на поведінкових аспектах, різних видів прояву.

Т. Румянцева розглядає агресивність як форму соціальної поведінки, оскільки більшість випадків прояву агресії стається під час соціальної взаємодії. В даному випадку для характеристикації агресії важливими є норми та правила поведінки. Агресивність поведінки трактується відповідно до норм, якщо данні норми порушені – то поведінка вважається агресивною, і навпаки дотримання норм оцінюється як не агресивність.

Р. Трамбле – наголошує на природності і вродженості агресії, як поведінки, вона одразу вшита в людину, а не здобувається з досвідом. Підхід трактування агресії в науковця дуже схожий на етологічний підхід К. Лоренца.

Тобто зазначається, що агресивність є залишком еволюційного розвитку ще з періоду боротьби за виживання виду, проте з часом розвитку людини як виду, ми як вид навчилися контролювати це явище. Проте, в стресових та загрозливих ситуаціях, можна побачити агресивність в її вищезазначеній формі, в якості механізму виживання та захисній реакції.

Представниками п'ятого, мотиваційного підходу до визначення агресивності є Є. Гладкова, С. Єніколопов. Агресивність розглядається з позиції прагнень, бажань, цілей.

На думку С. Єніколопова важливо розглядати мотиваційний аспект агресивності. Науковець вважає важливим саме функціональний аспект агресивності. Автор виділяє три основні функції агресивності: захист свого «Я», вибух психологічного напруження, досягнення своїх цілей.

Є. Гладкова розглядає агресивність як мотиваційну тенденцію, внутрішню спонуку до здійснення агресивних дій, як реакцію особи на фрустрацію потреб і конфлікт, що виражаються в суб'єктивній тенденції до ворожої поведінки, спрямованої на повне або часткового обмеження волі, дій, на заподіяння шкоди або страждань іншим. Дослідниця впевнена, що агресивність забезпечується готовністю особи, на яку спрямована агресія, сприймати й інтерпретувати поведінку агресора відповідним чином.

Шостий підхід – аксіологічний. Представники підходу: Т. Алексеєнко, К. Ізард. В цьому підході пропонується розглядати агресію із акцентом на емоційні стани особистості.

У своїх працях Т.Алексеєнко зазначає, що агресивність – це емоційний стан, який проявляється в формі афективних переживань, імпульсивності поведінки, та завдання шкоди: моральної, психічної чи фізичної.

К.Ізард досить глибоко описує агресивність в теорії диференціальних емоцій. Дослідник термін «агресивність» ототожнює з поняттям «ворожість», вказуючи на те, що ворожість – це складна форма афективно-когнітивної орієнтації. Науковець розписує складники агресивності таким чином: афективно-когнітивні структури, потяги та різні емоції (гнів, відраза,

презирство), які взаємодіють між собою. На думку автора, три елементи які є обов'язково присутніми це – потяг, афект і думка, або образ задіяння шкоди об'єкту агресивності. В цьому образі можуть бути присутні реальні наміри реалізувати завдання шкоди, які можуть виконуватись за сприятливих умов та перерости в повноцінну агресію.

Розглянемо сьомий підхід – особистісний. Представниками цього підходу є О. Атемасова, О. Волянська, М. Охрімчук. Прибічники цього підходу розглядають агресивність як особистісну рису, яка матиме різні прояви в залежності від ситуації та стимулів.

На думку О. Атемасової агресивність – це відносно стійка властивість особистості, що виражається в готовності до агресії, у схильності сприймати та визначати поведінку іншої людини як ворожу. За твердженнями науковця агресивність формується в дитинстві після чого стає стійкою рисою характеру та є незмінною протягом усього життя.

З позиції М. Охрімчука, агресивність представлена як системна соціально-психологічна властивість, вона формується протягом соціалізації особистості. Описується агресивність трьома групами факторів: соціально-нормативними, об'єктивними, суб'єктивними. Механізм прояву агресивності залежить від доєднання і впливу трьох зазначених факторів. На думку автора, агресивність може проявлятись як схильність до нападу на інших так і ворожому ставлені до людей.

О. Волянська вважає, що агресивність це – вродженна властивість кожної людини. Агресивність це – здатність до активної діяльності, яка спрямована на задоволення власних потреб. Агресивність може мати усвідомлений чи не усвідомлений прояв. Автор зазначає, що агресивність може мати цілий діапазон інтенсивності вираження: від повної відсутності до граничного стану. Повна відсутність агресивності характерна піддатливістю, апатією, бездіяльністю. В свою чергу граничний стан виражається нездатністю до кооперації, ворожістю, негативізмом. На думку науковця агресивність має дві сторони: негативну і позитивну. Негативна сторона

характерна для ситуацій де присутня низька соціальна адаптація, фрустрація, на противагу позитивна сторона проявляється як захисна реакція, боротьба за виживання, самовдосконалення, ініціатива до подолання труднощів, наявність енергії і потяг до дій.

1.2. Психологічні особливості агресивності в підлітковому віці

Підлітковий вік є – складними і кризовим періодом у житті людини. Він характерний серйозними біологічними та психологічними змінами. Період характерний появою вікових новоутворень та трансформацій. Змінюються стосунки з однолітками та дорослими, з'являються нові способи соціальної взаємодії, формується база самосвідомості та свідомої поведінки. Також настають серйозні фізіологічні зміни: поява вторинних статевих ознак, різкий ріст і викликана їм незграбність, виділення великої кількості гормонів. Зазначені процеси починають впливати і на соціальне життя, з'являються нові форми поведінки: спроби потроху відділитися від батьків та їх опіки, значне прагнення до причасності до певних соціальних груп, поява серйозних захоплень та хоббі. Всі вищезазначені явища можуть призводити до фрустрації, негативізму, конкуренції, а значить і ворожості, що може бути причиною появи та збільшення агресивності та агресивної поведінки.

На думку психологів А. Басс і А. Даркі в підлітків наявні такі форми вияву агресії:

- непряма агресія – розповсюдження чуток, тупотіння ногами, крик тощо
- фізична агресія або ж напад – використання фізичної сили проти іншої особи
- дратівливість – запальність, схильність до грубості та збудження, негативізм – опозиція до існуючих норм чи авторитетів, правил, проявляється в діапазоні від пасивного опору до активних дій проти існуючого устрою
- недовірливість – схильність до обережного та підозрілого ставлення до оточуючих, переконання в недобрих намірах інших

- вербальна агресія – виражається або за рахунок змісту повідомлень, наприклад погрози чи образи, або за рахунок форми, наприклад крик, вереск, сварка
- почуття провини – ставлення та дії відносно себе та оточуючих, в парадигмі що підліток є поганою людиною чи зробив щось не так
- образа - вияв заздрощі, ненависті чи невдоволення до оточуючих, чи загалом устрою або світу. Дійсні або уявні страждання.

Формування агресивної поведінки може мати суб'єктивні або об'єктивні причини. Об'єктивними причинами, які впливають на формування та прояв агресивної поведінки в підлітків є соціальні та економічні умови життя у суспільстві: війна, економічна нестабільність, криза, соціальна несправедливість, безробіття, викривленість та не відповідність висвітлення подій у ЗМІ. Суб'єктивними чинниками можуть бути психічні аномалії та захворювання. Психічні хвороби для яких характерні зміни настрою та збільшений прояв агресивності будуть безпосередньо на це впливати.

Дослідження А. Бандури показують, що сім'ї підлітків з високою агресивністю мають безпосередній вплив. Такі характерні чинники як: поганий психологічний клімат, занедбаність підлітків, постійна конфліктність та нестабільність стосунків у сім'ї – мають серйозний вплив на підлітка, що призводить до негативних наслідків. Особливо важливо відмітити ситуації наслідування підлітком поведінки когось з батьків через позитивний емоційний зв'язок з ним. Бажаючи отримати підтримку та схвалення від дорослої фігури, починають копіювати поведінку ще з малого віку, і додатково підкріплюють ці патерни в підлітковому віці. Також ще однією метою подібного копіювання є запобігання покарання від батьків. Під час такого процесу копіюється дуже багато чого, не просто поведінка, а і вирази, погляди

на життя та система цінностей, фактично з'являється нова копія рольової моделі.

А.Адлер вважав причиною агресивності почуття неповноцінності, стосовно батьків, рідних і загалом соціального оточення. Через незрілість, несамотійність та невпевненість у собі створюється хворобливе сприйняття ситуації залежності від оточення через що формується почуття меншовартості та неповноцінності. Це в свою чергу провокує почуття тривожності та бажання ствердитись, та компенсувати психічну і фізичну неповноцінність. Таким чином в підлітка виникає фіктивна ідея та ціль встановити перевагу, що в свою чергу провокує вияви агресії, задля досягнення цілі.

О.Захаров зазначає про зв'язок агресії та низької самооцінки, побудованої на почутті незадоволеності, позбавленості любові. На думку вченого, причиною агресивної поведінки є бажання заслужити повагу та увагу, хоча б таким не конструктивним способом. На думку вченого самоприниження та почуття провини є однією з форм агресивності. Сутність явища в тому що зниження значення «Я» призводить до конкретного виду агресії – аутоагресії, яка може проявлятися з різною інтенсивністю аж до нанесення фізичної шкоди самому собі.

1.3. Поняття соціометричного статусу в психологічних дослідженнях та його зв'язок з агресивністю в підлітковому віці

В підлітковий період відбувається активне формування індивідуальних рис характеру, розвиток самосвідомості, становлення Я-концепції. Водночас саме підлітковий вік виступає ключовим етапом формування міжособистісних взаємин, що істотно впливає на соціалізацію особистості.

Аналізуючи психологічні особливості підлітків, неможливо ігнорувати вплив мікросоціального оточення — родини, навчального колективу, групи однолітків. Саме крізь призму міжособистісних стосунків можливо глибше зрозуміти динаміку особистісного розвитку підлітка та чинники, що сприяють або гальмують процес його індивідуалізації.

Одним із провідних мотивів цього вікового етапу стає потреба у визнанні й підтримці з боку однолітків, що обумовлює зростання значущості соціального статусу в групі. Навчальна діяльність поступово втрачає позиції провідної, поступаючись інтимно-особистісному спілкуванню, яке стає основним каналом особистісного самовираження. Водночас актуалізується необхідність самовизначення як у професійній, так і в особистісній сферах, що виступає однією з характерних рис підліткового віку. (Для списку джерел: Токарева Н. М., Шамне А. В., Макаренко Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу : монографія Кривий Ріг, 2014. 312 с.).

Поняття «статус» у контексті міжособистісних і суспільних відносин охоплює два взаємопов'язані аспекти: соціальний статус та соціометричний статус.

Соціальний статус відображає позицію особистості в структурі суспільства та визначається відповідно до її соціальних ролей, професійної, економічної чи іншої приналежності.

Соціометричний статус, у свою чергу, характеризує положення індивіда в системі міжособистісних стосунків усередині малої соціальної групи й визначається кількістю позитивних або негативних виборів, які він отримує за результатами соціометричного опитування.

Як зазначають С.А. Котик, В.С. Мерлін, Н.Н. Обозів і Н.Е. Гронланд, статусна позиція особистості в групі зумовлюється поєднанням індивідуальних характеристик людини та психологічними особливостями самої групи.

Соціометричний статус не є фіксованим — він може змінюватися в ході соціалізації підлітка, особливо в умовах навчального середовища. Як підкреслює М.І. Бобнева, на динаміку статусу значною мірою впливають інтенсивність спілкування, характер спільної діяльності, а також ступінь інтеграції індивіда в систему групових норм та цінностей.

На відміну від соціального, соціометричний статус відображає неформальні, емоційно забарвлені зв'язки між членами групи та безпосередньо пов'язаний з особистісними якостями, які визначають прийняття чи відторгнення індивіда іншими. (Для списку джерел: І.А.Василенко, С.М.Липова (2012.05.28,) СТАТУС ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ АГРЕСИВНОСТІ, УДК 159.7.09).

На думку української дослідниці А. С. Гордієнко, підлітки, які характеризуються високим соціометричним статусом, зазвичай демонструють знижений рівень переживання агресивності та самотності, відзначаються розвиненими міжособистісними зв'язками та позитивним соціальним прийняттям з боку однолітків. Вони, як правило, виявляють високу соціальну активність і демонструють ефективність у різних видах групової діяльності. Усвідомлення підлітком того, що його можуть вислухати, зрозуміти та прийняти, формує в нього відчуття власної значущості й соціальної цінності. Це сприяє підвищенню впевненості у своїй потребності та привабливості для оточення. У результаті такі підлітки, як правило, не схильні до уникнення

соціальної взаємодії, самоізоляції чи замкненості. Їм не властиві надмірна агресивність, підозрілість, фрустрованість, імпульсивні реакції, тривожність або емоційне виснаження. (Для списку джерел: А.С.Гордієнко (2023.04.27-28)ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІУ ПІДЛІТКІВ ІЗ РІЗНИМ СОЦІОМЕТРИЧНИМ СТАТУСОМ, SYNERGETIC APPROACH TO DESIGNING LIVING SPACE OF THE INDIVIDUAL).

Підлітки з негативним соціометричним статусом зазвичай демонструють високий рівень агресії, переживання самотності, що обумовлено тривалими труднощами у формуванні повноцінних психосоціальних зв'язків з оточенням. Виникнення таких труднощів значною мірою пов'язане з індивідуально-психологічними особливостями, зокрема недостатнім рівнем розвитку емпатії, саморегуляції у спілкуванні, а також здатності до коректного сприйняття та оцінки міжособистісних взаємин.

Невміння ефективно взаємодіяти у груповому середовищі призводить до втрати емоційно значущих контактів, зниження рівня інтимності та психологічної близькості у спілкуванні, що, своєю чергою, сприяє закріпленню уявлення про власну неприйнятність. Такі переконання стають бар'єром для конструктивної соціальної взаємодії, оскільки підліток заздалегідь очікує негативного ставлення з боку оточення.

Почуття самотності в таких осіб часто виявляється у підвищеній агресивності, тривожності, емоційній збудливості, демонстративній поведінці, а також у внутрішньому протистоянні під час конфліктів. Їм можуть бути властиві поляризовані риси емпатії — як надмірно висока, так і надто низька чутливість до почуттів інших за відсутності гармонійного середнього рівня. Серед інших характеристик відзначаються потреба в емоційній близькості, переживання внутрішньої порожнечі, що може поєднуватися з егоцентризмом або, навпаки, надмірною поступливістю у взаєминах, тобто суперечливими тенденціями в міжособистісній сфері

Висновки до першого розділу

Як і з багатьма термінами в психології, до трактування агресивності, її походження, проявів та причин існує багато підходів. Частина науковців концентрується на розгляданні всієї картини, від походження агресивності як явища до більш насущих її аспектів, таких як причини, форми прояву, протидія, в свою чергу інші дослідники звужують погляд на питання, та розглядають агресивність та її причини та форми під конкретним кутом, що сприяє кращій адаптації розуміння і теорії в конкретних випадках, дозволяючи працювати більш персоналізовано з тими, кому вирішення проблеми агресивності є актуальним. Але при цьому всьому спектрі думок, в різних тлумаченнях є розповсюджені спільні властивості які приписуються агресивності, такі як: переважність негативного забарвлення цього переживання, характерна наявність запасу енергії та вивільнення її в процесі агресивних реакцій чи поведінки, наявність мотиву чи потреби завдати шкоди, присутність цього переживання в таких станах як фрустрація та стані боротьби за виживання, схожість а іноді і тотожність з такими поняттями як: ворожість, негативізм, розратованість.

Тож розкриваючи тему роботи більше, стає актуальним опис специфіки вираження агресивності в підлітків. Підлітковий і так є не простим, кризовий період характерний перебудовою ледве не в усіх сферах: психічна, фізіологічна соціальна. Стикнувшись з такою ситуацією, з такою кількістю змін та новоутворень підліток неодмінно почне відчувати фрустрацію, неповноцінність, пригніченість, що стане ідеальним фундаментом для збільшення прояву агресивності. Тому питання агресивності в підлітковому віці стає більш складним.

І так само важливим є подальше розкриття теми та опис соціометричного статусу. Як було зазначено вище, однією зі сфер які зазнають змін є соціальна сфера. Важливість її в тому, що вона має активно надавати

підтримку підлітку та і сам підліток активно взаємодіє з соціумом, шукаючи спільників, та прийняття його важливими для нього соціальними групами. Тож є цілком зрозумілим зв'язок агресивності та соціального статусу. Чим краще підліток соціалізований, тим менший рівень агресивності та самотності.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Методологія та організація дослідження

Дослідження проводилось на базі 89 ліцею м.Києва, у 8 класі. Вибірка складала 11людей, з них 6 дівчат та 5 хлопців.

Були використані наступні методики:

1. Визначення показників та форм агресії за методикою А. Басса та А. Дарки (адаптація О. Осницького).

Вік досліджуваних: з 12 років.

Процедура дослідження:

Психолог пропонує прочитати твердження і з'ясувати, наскільки воно відповідає стилю поведінки, способу життя досліджуваного, та дати відповідь:

"так", "мабуть, так", "мабуть, ні", "ні".

2. Соціометрія

Вік досліджуваних: з 10 років.

Досліджуваним пропонують заповнити анкету, вказавши в дужках не більше трьох прізвищ.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів

Оскільки була використана методика соціометрії, то було не можливо утриматись від зазначення прізвищ опитувальних на їх бланках, але задля збереження анонімності їхні прізвища були замінені на номери.

Вибірка склала 11 людей з 18 які є у класі, тож данні є не повними.

Результати опитувальника Визначення показників та форм агресії за методикою А. Басса та А. Дарки (адаптація О. Осницького) (табл.2.1):

Таблиця 2.1

Результати опитування за методикою А.Баса та А.Дарки

	Фізи чна агрес ія	Верба льна агресія	Непр яма агрес ія	Негати візм	Розд ра- тува ння	Підозрі лість	Образли вість	Почуття провини	Інде кс агре сії	Індекс ворож ості
3	33	24	52	60	18	88	13	11	109	101
7	55	32	104	0	27	11	39	33	191	50
8	55	56	91	20	72	33	65	88	202	98
1	44	56	52	60	27	33	26	33	152	59
1	33	40	65	40	54	44	52	77	138	96
2	44	56	39	0	18	77	26	66	139	103
5	55	40	78	20	36	11	39	22	173	50
6	88	48	65	60	72	66	78	55	201	144
1	44	24	52	20	36	66	52	66	120	118
1	33	32	39	60	54	88	78	66	104	166
1	66	48	65	40	72	77	78	77	179	155

Розглянемо детальніше кожен прояв агресії.

1. Фізична агресія.

Максимальний бал який можна отримати за цей параметр – 110. 3 з 11 учасників мають низький рівень фізичної агресії (0-33), в 7 з 11 рівень фізичної агресії середній (44-77), і лише в однієї людини високий рівень фізичної агресії (88-110). Таким чином ми бачимо що у вибірці в більшості середній рівень фізичної агресії

2. Вербальна агресія.

Максимальний бал який можна отримати за цей параметр – 104. 4 з 11 учасників мають низький рівень вербальної агресії (0-32), 7 з 11 учасників мають середній рівень вербальної агресії (40-72), і ніхто з вибірки немає високого рівня вербальної агресії (80-104). Таким чином ми бачимо що у вибірці в більшості середній рівень вербальної агресії, в решти низький рівень.

3. Непряма агресія

Максимальний бал який можна отримати за цей параметр – 117. 2 з 11 учасників мають низький рівень непрямой агресії (0-39), 7 з 11 учасників мають середній рівень непрямой агресії (52-78), 2 з 11 учасників мають високий рівень непрямой агресії (91-117). Таким чином ми бачимо що у вибірці в більшості середній рівень непрямой агресії, а решта рівномірно розподілена між низькими та високими рівнями

4. Негативізм

Максимальний бал який можна отримати за цей параметр – 100. 5 з 11 учасників мають низький рівень негативізму (0-20), 6 з 11 учасників мають середній рівень негативізму (40-60), ніхто з учасників мають високий рівень негативізму (80-100). Таким чином ми бачимо, що у вибірці половина респондентів має низький, а половина середній рівень негативізму.

5. Роздратування

Максимальний бал який можна отримати за цей параметр – 108. 4 з 11 учасників мають низький рівень роздратування (0-27), 7 з 11 учасників мають середній рівень роздратування (36-72), ніхто з учасників немає високий рівень роздратування (81-108). Таким чином ми бачимо що у вибірці в більшості середній рівень роздратування, а в решти низький.

6. Непряма агресія

Максимальний бал який можна отримати за цей параметр – 110. 4 з 11 учасників мають низький рівень підозрілості (0-33), 5 з 11 учасників мають середній рівень підозрілості (44-77), 2 з 11 учасників мають високий рівень підозрілості (88-110). Таким чином ми бачимо що у вибірці в більшості середній рівень непрямой агресії.

7. Образливість

Максимальний бал який можна отримати за цей параметр – 104. 3 з 11 учасників мають низький рівень образливості (0-26), 5 з 11 учасників мають середній рівень образливості (39-65), 3 з 11 учасників мають високий рівень образливості (78-104). Таким чином ми бачимо що у вибірці в половини середній рівень образливості, а інша половина має однакову кількість представників з високим і низьким рівнями.

8. Почуття провини

Максимальний бал який можна отримати за цей параметр – 99. 2 з 11 учасників мають низький рівень почуття провини (0-22), 6 з 11 учасників мають середній рівень почуття провини (33-66), 3 з 11 учасників мають високий рівень почуття провини (77-99). Таким чином ми бачимо що у половини вибірки середній рівень почуття провини, а решта рівномірно розподілена між низькими та високими рівнями.

9. Індекс агресії.

Максимальний бал який можна отримати за цей параметр – 331. 2 з 11 учасників мають низький Індекс агресії (0-110), 9 з 11 учасників мають

середній індекс агресії (111-220), і ніхто з вибірки немає високого індексу агресії (221-331) (рис.2.1).

Рис.2.1. Індекс агресії

Таким чином ми бачимо що у вибірці в більшості середній індекс агресії, в решти низький.

10. Індекс ворожості

Максимальний бал який можна отримати за цей параметр – 224. 3 з 11 учасників мають низький індекс ворожості (0-74), 6 з 11 учасників мають середній індекс ворожості (75-149), і 2 з 11 вибірки мають високий індекс ворожості (150-224). Таким чином ми бачимо на рис.2.2., що у вибірці в більшості середній індекс ворожості, а решта рівномірно розподілена між низькими та високими.

Індекс Ворожості

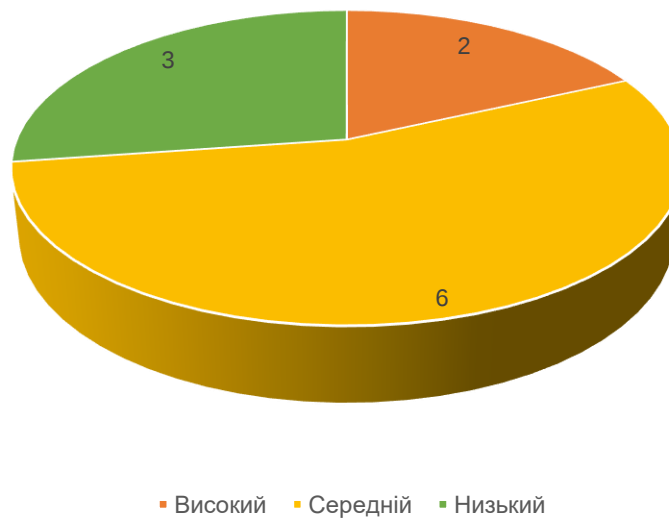

Рис.2.2. Індекс ворожості

Підсумовуючи можна зазначити, що очікувано більшість респондентів має середні рівні агресивності, що є цілком логічно відповідно до закону нормального розподілу. В свою чергу, решта респондентів має низькі рівні, але з деяких параметрів зустрічаються представники із високими рівнями певних типів агресивності. Спираючись на данні можна зазначити, про позитивну тенденцію, оскільки видно цілком прийнятний рівень прояву агресивності в середині вибірки.

Результати Соціометрії можемо побачити в табл.2.2, на рис.2.3 та рис.2.4.

Таблиця 2.2

Результати за методикою соціометрії

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1		-	+	-		-		3+					3-					
2						2+	2-										+	-
3	2+			-				+	3+		+		-			-		
4																		
5		-				-				-	2+	+			3+	-		
6																		
7																		
8	3+		+	-			-				3+		3-					
9																		
10																		
11	+	2-		3-	2+		3-	3+				+			2+			
12																		
13																		
14					-		-											
15		-			3+	-				-	2+	2+				2-		
16					-			+					-		-			
17																		
18																		
Кількість одержаних позитивних виборів	6		2		5	2		7	3		8	4			5		1	
Кількість взаємних позитивних	4		1		2			6			5							
Кількість одержаних негативних		5		6	2	3	7			2			8		2	4		1
Кількість взаємних негативних					1										1	2		
Індекс позитивного статусу	0.3 3	0	0.1 1	0	0.2 7	0.1 6	0.3 8	0.4 4	0.1 6	0	0.4 4	0.2 2	0	0	0.2 7	0	0.0 5	0
Індекс негативного статусу	0	0.2 7	0	0.2 7	0.1 1	0.1 1	0	0	0	0.1 1	0	0	0.4 4	0	0.1 1	0.2 2	0	0.0 5

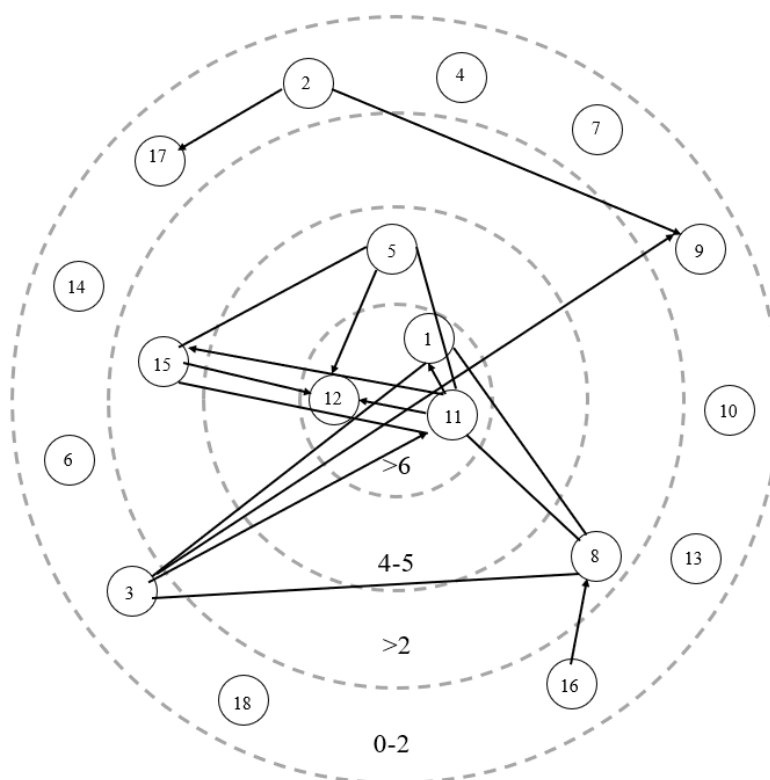

Рис. 2.3. Позитивні зв'язки в класі

Ця соціограма демонструє позитивні зв'язки в класі. На основі даних нанесених на соціограму видно, що учні 1, 11 і 12 є популярними учнями в класі. Також соціограма демонструє, те що було помітно під час проведення дослідження в класі: учні 3, 8 і 1 мають тісні взаємні відносини, також до цієї групи можна віднести і учня 11, проте його взаємозв'язки не є взаємними з усіма. Таким чином прослідковується чітка форма малої соціальної групи, і можна припустити, що або учень 1 або 11 є лідером групи. На мою думку скоріш за все це 1 через наявність більшої кількості взаємних позитивних зв'язків. Також на соціограмі помітна ще одна група, учнів 5, 15, 12 та 11. Між 11, 15 і 5 помітно взаємні позитивні вибори, в свою чергу всі три учня мають односторонні позитивні вибори стосовно 12, тож можна припустити певну лідерську і авторитетну позицію учня 12 в цій мікрогрупі.

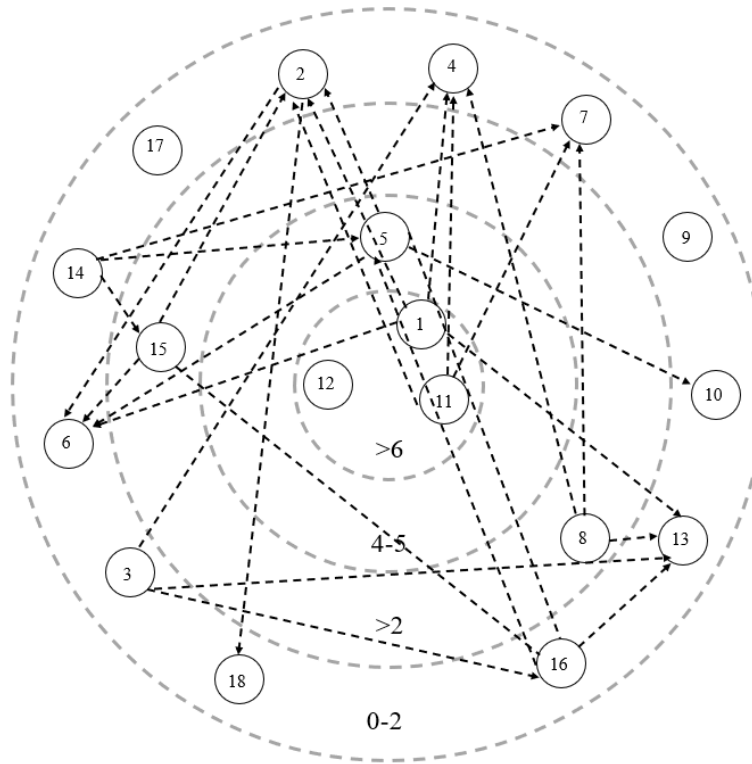

Рис. 2.4. Негативні зв'язки в класі

Данна соціограма демонструє негативні вибори. Зауважимо, що ця ситуація не є гарною, особливо якщо порівнювати її з соціограмою позитивних виборів. Можна побачити, що негативні вибори значно диверсифікованіші. Це є показником того, що в класі присутні мікро групи, які мало взаємодіють між собою, а більшість комунікацій, які відбуваються за межами мікро груп та запам'ятовуються є негативними.

Переходячи до більш конкретних трактувань, можна помітити декілька моментів. По-перше, відсутність негативних виборів в середині та між двома мікрогрупами, які були помітні за рахунок позитивних виборів, а саме. 1, 11, 8 та 5, 11, 12, 15. Це демонструє, що це здорові мікро-групи, які сформовані скоріш за все за спільними інтересами, не конкурують і не ворогують між собою, та навіть мають спільного учасника. По-друге, варто звернути увагу на учнів 6, 2, 4, 7 і 13. Серед усіх учасників вони отримали найбільше негативних виборів. Це може свідчити про їхню специфічну соціальну позицію в класі та конфліктність. Зазвичай, в кожному класі є учні які мають проблеми з поведінкою: зривають уроки, провокують конфлікти. Це одна з причин чому

ці учні можуть бути аутсайдерами. Також на підтримку цієї думки можна навести спостереження зроблені під час проведення опитування, стосовно деяких хлопців у класі періодично було чути коментарі стосовно їхньої поведінки чи недовіри до них.

Дослідження кореляції:

Задля пошуку та дослідження потенційних кореляційних зв'язків були обрані 4 індекси, 2 із дослідження агресивності та 2 із соціометрії: індекс агресивності, індекс ворожості, індекс позитивного статусу, індекс негативного статусу (рис.2.5).

	INDEX_AGR	INDEX_VOR	INDEX_POS_ST	INDEX_NEG_ST
1	109.00	101.00	.11	.00
2	191.00	50.00	.38	.00
3	202.00	98.00	.44	.00
4	152.00	59.00	.27	.11
5	138.00	96.00	.00	.22
6	139.00	103.00	.00	.27
7	173.00	50.00	.27	.11
8	201.00	144.00	.16	.11
9	120.00	118.00	.44	.00
10	104.00	166.00	.33	.00
11	179.00	155.00	.00	.00

Рис.2.5. Результати дослідження за обома методиками

Оскільки Коефіцієнт рангової кореляції Спірмена використовується для вимірювання сили та напрямку зв'язку між двома змінними, коли розподіл нелінійний, то для дослідження кореляції було обрано саме цей коефіцієнт.

Коефіцієнт кореляції Спірмена може набувати значень від -1 до 1, причому при $r=1$ має місце строго прямий зв'язок, а при $r= -1$ – строго зворотній зв'язок. Чим ближче результат до 1 (або -1), тим сильніший зв'язок.

Рівень статистичної значущості при розрахунку коефіцієнта кореляції Спірмена (рангової кореляції) показує, наскільки вірогідно, що спостережуваний зв'язок між двома ранжованими змінними не є випадковим.

Зазвичай, для оцінки значущості використовують р-значення, де менше значення (менше 0,05) вказує на статистично значущий зв'язок.

Обрахунок кореляцій між різними індексами:

1. «індекс агресивності» та «індекс позитивного статусу»

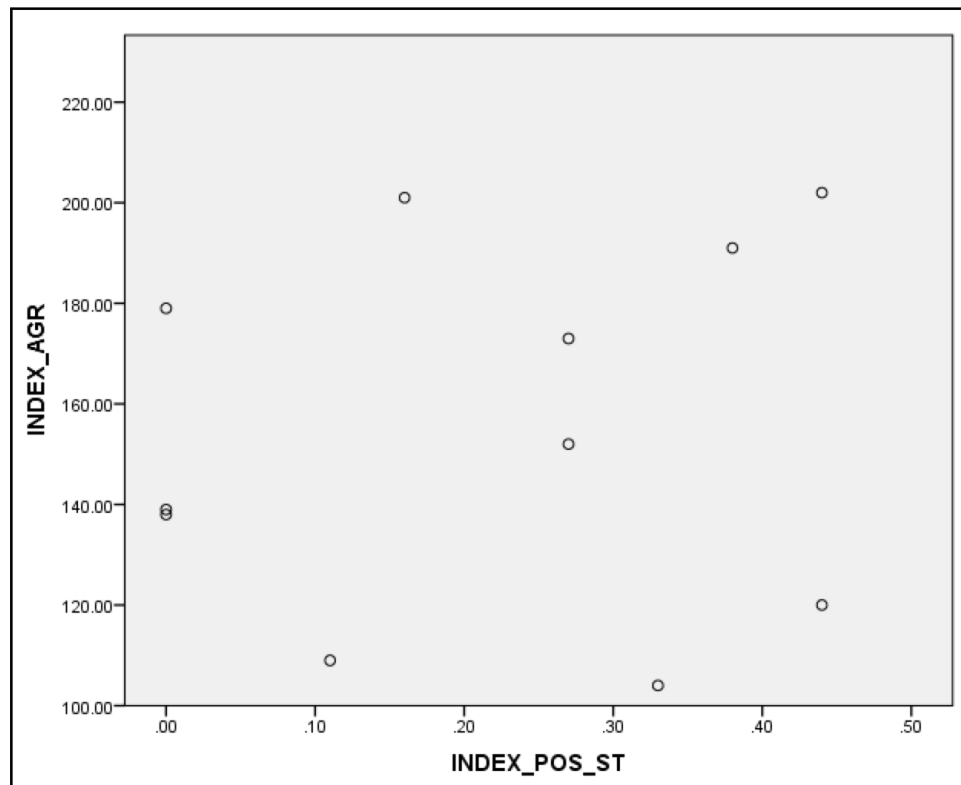

Рис.2.6. Згрупована діаграма розсіювання для візуального представлення даних за шкалами «індекс агресивності» та «індекс позитивного статусу»

Correlations				
			INDEX_AGR	INDEX_POS_ST
Spearman's rho	INDEX_AGR	Correlation Coefficient	1.000	.152
		Sig. (2-tailed)	.	.655
		N	11	11
	INDEX_POS_ST	Correlation Coefficient	.152	1.000
		Sig. (2-tailed)	.655	.
		N	11	11

Рис.2.7. Розрахунок коефіцієнта кореляції Спірмена ($r = 0,152$) та рівня статистичної значущості ($p = 0,655$) за шкалами «індекс агресивності» та «індекс позитивного статусу»

2. «Індекс агресивності» та «індекс негативного статусу»

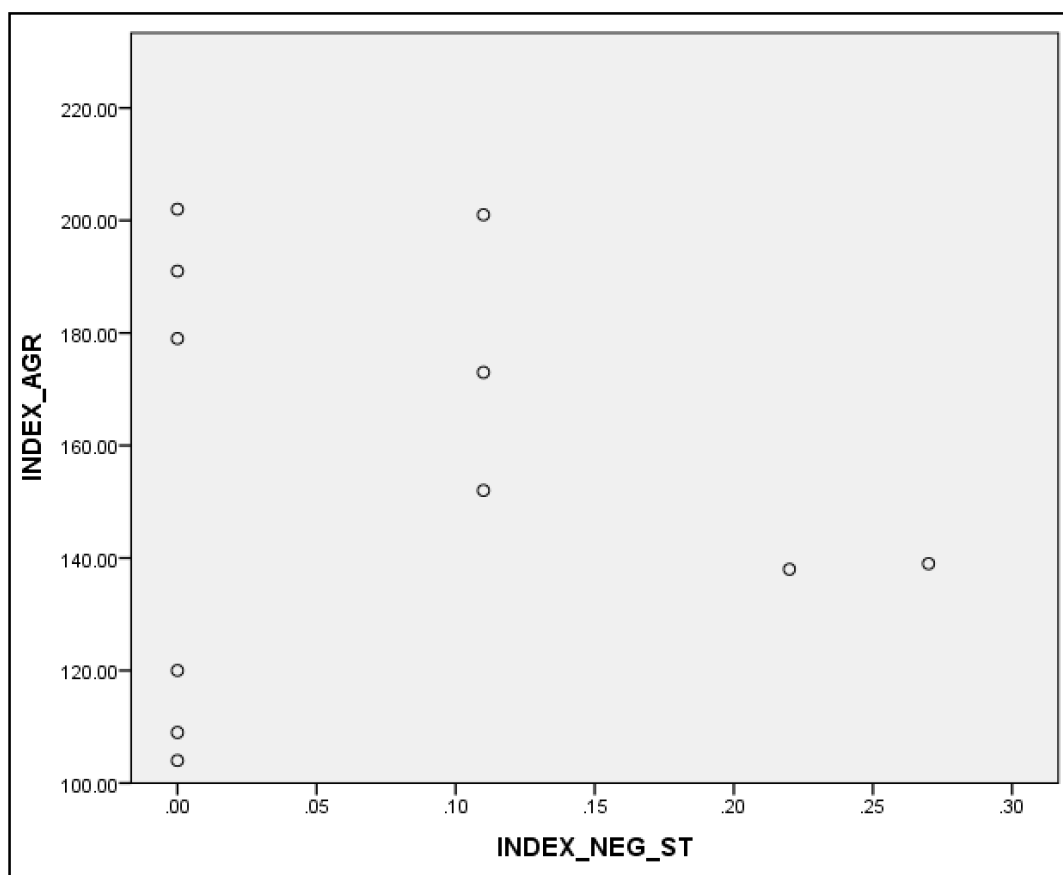

Рис 2.8. Згрупована діаграма розсіювання для візуального представлення даних за шкалами «індекс агресивності» та «індекс негативного статусу»

Correlations			INDEX_AGR	INDEX_NEG_ST
Spearman's rho	INDEX_AGR	Correlation Coefficient	1.000	.020
		Sig. (2-tailed)	.	.953
		N	11	11
	INDEX_NEG_ST	Correlation Coefficient	.020	1.000
		Sig. (2-tailed)	.953	.
		N	11	11

Рис.2.9. Розрахунок коефіцієнта кореляції Спірмена ($r = 0,020$) та рівня статистичної значущості ($p = 0,953$) за шкалами «індекс агресивності» та «індекс негативного статусу»

3. «Індекс ворожості» та «індекс позитивного статусу»

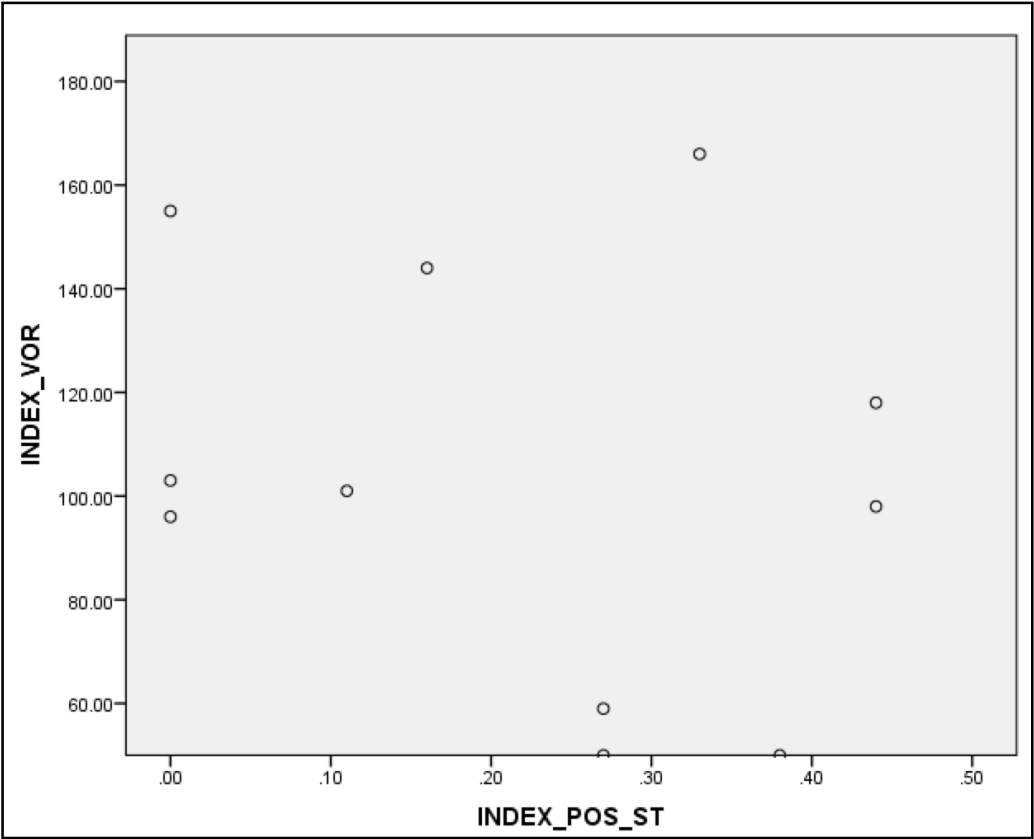

Рис 2.10. Згрупована діаграма розсіювання для візуального представлення даних за шкалами «індекс ворожості» та «індекс позитивного статусу»

Correlations				
			INDEX_VOR	INDEX_POS_ST
Spearman's rho	INDEX_VOR	Correlation Coefficient	1.000	-.164
		Sig. (2-tailed)	.	.630
		N	11	11
	INDEX_POS_ST	Correlation Coefficient	-.164	1.000
		Sig. (2-tailed)	.630	.
		N	11	11

Рис.2.11. Розрахунок коефіцієнта кореляції Спірмена ($r = -0,164$) та рівня статистичної значущості ($p = 0,630$) за шкалами «індекс ворожості» та «індекс позитивного статусу»

4. «Індекс ворожості» та «індекс негативного статусу»

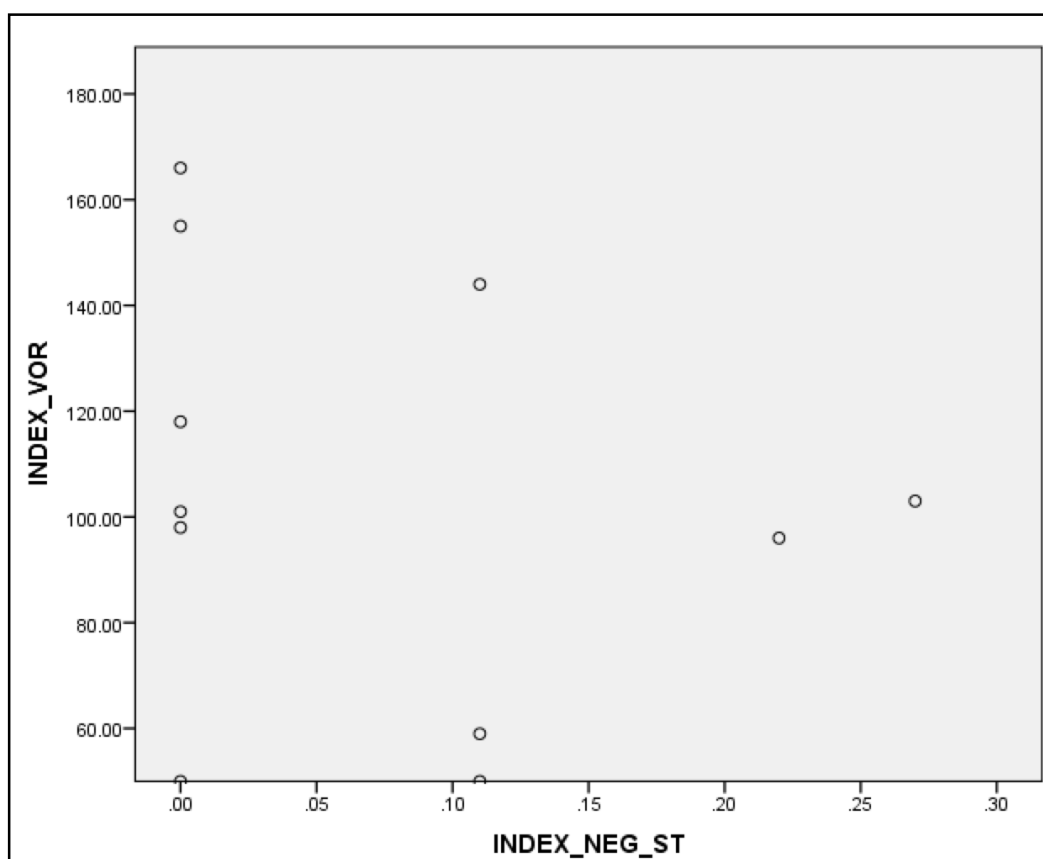

Рис 2.12. Згрупована діаграма розсіювання для візуального представлення даних за шкалами «індекс ворожості» та «індекс негативного статусу»

Correlations				
			INDEX_VOR	INDEX_NEG_ST
Spearman's rho	INDEX_VOR	Correlation Coefficient	1.000	-.259
		Sig. (2-tailed)	.	.442
		N	11	11
	INDEX_NEG_ST	Correlation Coefficient	-.259	1.000
		Sig. (2-tailed)	.442	.
		N	11	11

Рис.2.13. Розрахунок коефіцієнта кореляції Спірмена ($r = -0,259$) та рівня статистичної значущості ($p = 0,442$) за шкалами «індекс ворожості» та «індекс позитивного статусу»

Отже:

1. Між шкалами «індекс агресивності» та «індекс позитивного статусу» виявлено дуже слабкий кореляційний зв'язок ($r=0,152$)
2. Між шкалами «індекс агресивності» та «індекс негативного статусу» кореляційний зв'язок практично відсутній ($r=0,020$).
3. Між шкалами «індекс ворожості» та «індекс позитивного статусу» виявлено дуже слабкий зворотній кореляційний зв'язок ($r= -0,164$), що може означати: чим вищий індекс ворожості, тим нижчий індекс позитивного статусу.
4. Між шкалами «індекс ворожості» та «індекс негативного статусу» виявлено дуже слабкий зворотній кореляційний зв'язок ($r= -0,259$), що може означати: чим вищий індекс ворожості, тим нижчий індекс негативного статусу.

Проте варто зазначити, що рівень статистичної значущості, який повинен бути рівним або меншим стандартного порогу в 0.05, для отриманих результатів дослідження значно перевищує норму. Це свідчить про те, що результати нашого дослідження не дозволяють зробити обґрунтований

висновок про існування статистично значущого зв'язку між агресивністю та соціометричним статусом.

Висновки 2 розділу

Провівши опитування 8 класу за допомогою методик «визначення показників та форм агресії» та «соціометрії» був отриманий та проаналізований масив даних. Методика пов'язана з агресивністю показала цілком прийнятні результати, особливо якщо врахувати соціо-економічний стан в якому ми зараз знаходимось. Більшість респондентів отримали середні значення вираження різних типів агресії, а решта вибірки мала низькі значення в переважній більшості.

На основі даних соціометрії було складено 2 соціограми, та визначено певні тенденції в класі респондентів. По-перше, на соціограмі, яка демонструвала позитивні вибори було чітко видно дві мікро групи, які явно не ворогують один між одним, якщо врахувати відсутність негативних виборів між членами мікрогруп. По-друге, на основі соціограми яка демонструє негативні вибори, було помітно кричущу різницю між позитивною і негативною комунікацією в класі. На відміну від позитивних виборів, які чітко вказували на мікрогрупи та обмежені комунікації поза ними, негативні вибори ілюстрували значно інтенсивніший обмін негативом майже не всіх з усіма. По-третє, при всій хаотичності соціограми негативних виборів, на ній було помітно аутсайдерів чи учнів які постійно створюють проблеми чим викликають велику кількість негативних виборів в їх сторону.

Нажаль пошук кореляцій, не дав якихось вагомих результатів. Ряд причин, особливо такі як: надто мала вибірка та опитування не всього класу та неправильність заповнення анкет певними учнями, вплинули на якість зібраних даних, що в свою чергу не дало можливості чітко перевірити наявність закономірностей. Спираючись на значення рівня статистичної значущості, можна зробити висновок, що дослідження потребує охоплення більшої кількості респондентів та опитування більшого відсотку респондентів які знаходяться в межах однієї групи, в даному випадку можливість опитати

всіх 18 учнів класу, принаймні частково покращило б якість аналізу та обрахунку.

ВИСНОВКИ

Дослідження підліткового віку буде актуальним ледве не завжди. До поки в людей в процесі розвитку буде існувати ця криза, дослідження підліткового віку буде актуальним, оскільки в світі що швидко змінюється завжди будуть виникати нові аспекти життя, які будуть впливати і модифікувати поведінку. Через це було обрано віковою групою дослідження саме підлітків.

Спираючись на роботи та дослідження великої кількості науковців, було проаналізовано різні підходи до визначення агресивності. І навіть при іноді великій різниці деяких підходів можна виокремити властивості, на які вказують більшість науковців: переважність негативного забарвлення цього переживання, характерна наявність запасу енергії та вивільнення її в процесі агресивних реакцій чи поведінки, наявність мотиву чи потреби завдати шкоди, присутність цього переживання в таких станах як фрустрація та стані боротьби за виживання, схожість а іноді і тотожність з такими поняттями як: ворожість, негативізм, роздратованість.

Детальніше розкриваючи тему роботи, варто описати особливості агресивності в підлітковому віці. Підлітковий вік є кризовим та складним, швидкі та великі зміни психіки, фізіології та соціального життя, накладають свій відбиток і на вираження агресивності. В загальному вони посилюють прояв агресивної поведінки, оскільки ці зміни є прямим причиною появи переживань та станів, які призводять до прояву агресивності.

Однією зі сфер які зазнають змін є – соціальна. Для підлітка стає важливим постійна взаємодія з однолітками та приналежність його вибраними соціальними групами. Тож цілком логічним є описані закономірності в наукових працях, такі як гарний рівень соціалізації зменшує прояви агресивності та самотності.

Спираючись на актуальність теми та теоретичну базу, було проведено дослідження у 8 класі. Були використані методики «Визначення показників та форм агресії за методикою А. Басса та А. Дарки (адаптація О. Осницького)» та Соціометрія. Методика пов'язана з агресивністю показала цілком очікувані результати, більшість вибірки мала середні прови різних видів агресивності, також гарним показником було те що, решта респондентів мали переважно низькі рівні, лише з періодичною появою високих. Це є показником, що навіть в умовках підліткового віку та війни, підлітки адаптуються та існують в межах норм.

Соціометричне дослідження дало змогу побачити цікаві закономірності, які частіше було видно при знайомстві та опитуванні класу. Так було виявлено дві неконкуруючі мікрогрупи, серйозну різницю між позитивною і негативною комунікацією в межах класу, та декілька учнів, які отримали досить велику кількість негативного ставлення, вказуючи на їхнє специфічне становище в класі, яке цілком могло бути обумовлене їхньою поведінкою.

На жаль, обрахунок кореляцій був не настільки захоплюючим та продуктивним. Для обрахунку було взято по два індекси з кожної із методик. В наслідок обрахунків було виявлено лише невеликий зв'язок між «індекс ворожості» та «індекс позитивного статусу», «індекс ворожості» та «індекс негативного статусу», але якщо врахувати рівень статистичної значущості, то найкращий висновок який можна зробити з отриманих даних – це те що для підтвердження треба збільшити вибірку та збільшити відсоток опитаних в межах однієї групи, в цьому випадку в ідеалі має бути опитаний весь клас. Саме невелика вибірка та неповнота даних які надали деякі учні серйозно вплинули на якість отриманих результатів. Загалом знайти закономірності не вдалось.